

Izgradnja željezničke veze preko Zidanog Mosta 1862 nema značenje zbog povezanosti Siska s Bečom, nego zbog njegove veze s Trstom; hrvatsko žito nije ni išlo u Beč, nego u Rijeku i Trst. Uopće, govoriti o postanku i razvoju kapitalizma u Hrvatskoj, a ne analizirati ulogu Rijeke i Trsta, znači isto, kao i govoriti o ekonomskoj povijesti Njemačke, a ne spominjati Hamburg, ili o Holandiji bez Anversa ili Amsterdama. To ne vrijedi samo za Hrvatsku, nego još u većoj mjeri za Sloveniju, a u manjoj mjeri također i za Vojvodinu. — Klasni sastav društva u Hrvatskoj ne može se dobiti iz statistike o zanimanjima u Hrvatskoj bez pobliže analize i korekture te statistike. — Pravi razvitak austrijske trgovačke flote nije započeo tek 1890, jer je u Hrvatskom primorju postojala već intenzivna brodogradnja za dugu plovidbu, koja je nastala 30-ih godina XIX. stoljeća. I promet u lukama se diže prije 1890.

Knjiga dra Vuče ne može se smatrati uspješnim djelom. Ona ima toliko nepotpunosti, nedostataka i pogrešaka, da ne može poslužiti kao podloga za daljnji rad na tom polju.

No njegova knjiga daje još jednu korisnu pouku: da se kod današnjeg stanja izučavanja povijesti u FNRJ takva knjiga ne može napisati. Dr. Vučo, radeći brzo i htijući očito dati makar i nesavršeno prvo djelo o ekonomskoj historiji naroda FNRJ, dao je nesamo nepotpunu, nego upravo krivu sliku te povijesti. To znači, da treba izmijeniti metodu rada. Komparativna studija o ekonomskoj povijesti naroda FNRJ do prvog svjetskog rata (ona ima smisla samo kao usporedan prikaz razvoja pojedinih društveno-ekonomskih jedinica) može se napisati tek nakon što budu napisane monografije o ekonomskoj povijesti pojedinih južnoslavenskih naroda, odnosno pojedinih historijskih društveno-ekonomskih jedinica.

Rudolf Bičančić

СЛАВЯНСКИЙ СБОРНИК

Москва 1947, стр. 362

Akademik V. I. Pičeta, kao urednik, navodi u predgovoru, da je cilj ovog zbornika da u izvjesnoj mjeri zadovolji interes sovjetskog čitaoca za prošlost slavenskih naroda. Kasnije je, međutim, iznio tvrdnju, da je problem postanka srpske, češke i poljske države dobio u djelima, koja su štampana u zborniku, novo tumačenje na osnovi marksističko-lenjinističkog učenja o društvu, t. j. historijskog materijalizma. V. Ditjakin tvrdi u svojoj recenziji, da su sastavljači zbornika izradili svoje konstrukcije na osnovi uspjeha sovjetske nauke, a recenzent u »Istoriskom glasniku« smatra, da će čitaoci naši i drugih slavenskih naroda naći u zborniku bogatu građu, korisna obavještenja i tumačenja o prošlosti svog naroda i drugih slavenskih naroda.

Članci u zborniku podijeljeni su u dvije grupe: četiri su posvećena postanku slavenskih država — srpske, poljske, češke i Gotšalkove, a ostali obrađuju veze između Rusa i južnih Slavena.

U recenziji ćemo se podrobnije zaustaviti na člancima i problemima, koji su u neposrednoj vezi s historijom naroda Jugoslavije — osim Pičetina priloga »Juraj Križanić i njegov odnos prema ruskoj državi«, o kojem se govori na drugom mjestu u ovom časopisu, — a ostale ćemo samo sumarno prikazati.

•

Na prvom mjestu štampan je članak akademika *J. V. Gotjea: Stvaranje srpske države*. Sama redakcija napomenula je u predgovoru, da smatra spornim niz pitanja u »interesantnom i faktima zasićenom« članku pokojnog akademika. No mi smo prisiljeni

da idemo još dalje i konstatujemo, da članak ne sadržava samo »niz spornih pitanja«, nego i manje ili više krupnih nedostataka, među kojima se ističu neosporne netačnosti, vjerovatno bazirane na odavno zastarjeloj literaturi.

Već naslov dovodi nas u zabunu. Mjesto da nam objasni postanak srpske države, kao što obećaje u naslovu, pisac nam je u stvari — kako je to pravilno opazio recenzent Ditjakin¹ — »dao kratku historiju političkog razvitka srpskog naroda« do pada feudalne države u XV. vijeku. Priznajemo, da je autoru bilo veoma teško dati analizu problema postanka srpske države, kad vjerovatno nije imao na raspolaganju ni dovoljno iscrpan izvorni materijal ni neophodnu literaturu, a pitanje je, da li će se uopšte moći dati pravilna analiza tog problema bez naučne revizije podataka iz izvora. Mogao se, međutim, naći adekvatniji naslov za članak.

Prvu glavu posvetio je Gotje Srbima od VII.—XII. vijeka. S pravom primjećuje Ditjakin,² da autor daje samo poznati citat iz Engelsa o zadruzi umjesto skice najstarijeg društvenog ustrojstva, koja je neophodna za analizu postanka srpske države. Iako i ovdje mora da naglasimo u prilog autoru, da je i za naše historičare, kojima je već tehnički lakše doći do izvora i potrebne literature, objašnjenje postanka srpske države veoma težak zadatak, ako ne će da ga rješavaju samo na osnovi opštih shema političke ekonomije, nego nastoje da odrede specifičnost društvenog razvoja u konkretnom slučaju. Prije temeljitih revizija izvornog materijala i najneophodnijih monografijskih radnji, radenih na osnovi teorijskih postavki historijskog materijalizma, teško da ćemo postići zadovoljavajuće rješenje spomenutog problema. No, ako smo zasad prisiljeni da nekim citatom ili opštom shemom popunimo izvjesne praznine u analizi razvoja našeg društva, nikako ne bismo smjeli, umjesto naučne analize izvjesnih formi društvene organizacije, davati krivo interpretirane izvode iz građanske historiografije. Tako, na pr., govoreći o starom društvenom uređenju kod Srba, Jireček kaže da su se ostaci tog uređenja mogli još dobro promatrati od 1800—1860. Govori zatim opširnije o zadrugama, pa kaže na kraju: »U zapadnoj Crnoj Gori javlja se samo mala zasebna porodica (inokoština, inokosna kuća, od inokosan); otac živi sa svojim odraslim sinovima na nepodeljenom imanju, koje je svojina čitave porodice, tako da otac bez dozvole sinova ne može raspolagati s njim.«³ Ovu tvrdnju Jireček preuzima od Bogišića.⁴ Gotje interpretira to ovako: Konstatuje, da je osnovna forma rodovske grupacije bilo pleme, koje se dijeli na bratstva, a ova se raspadaju na posebne porodice, pa nastavlja: »Takvo ustrojstvo, koje se zove »inokoština«, sačuvalo se u planinskim krajevima Dioklije. Kod istočnosrpskih plemena, dalje od mora, naročito se raširio stariji stupanj rodovskih udruženja — domaća zajednica, proširena porodica, koja se ne dijeli u gospodarske svrhe«. Slijedi tumačenje zadruge kod »istočnosrpskih plemena« spomenutim citatom iz Engelsa. Iz gornjeg navoda izlazi, da je osnovna forma rodovske grupacije pleme, koje se dijeli na bratstva, a ova na posebne porodice, i da se takvo uređenje zove inokoština, a sačuvalo se u planinskim predjelima Duklje, dok se kod istočnosrpskih plemena raširila zadruga. Ovakvo izlaganje sadrži u sebi nekoliko pogrešaka: 1. ne kazuje, što je upravo inokoština, t. j. zadruga, ograničena na oca i njegove odrasle sinove; 2. stvara utisak, da je inokoština karakteristična za rodovsko uređenje Srba u obrađivanom periodu, dok je ona u stvari samo specijalan slučaj zadruge na jednom veoma ograničenom terenu i predstavlja zapravo već dekompoziciju zadruge; 3. govoreći, da se inokoština sačuvala u Duklji, umjesto Crnoj Gori — kao što stoji kod Jirečeka i Bogišića, — autor zavodi čitaoce u bludnju, kao da imamo podataka o inokoštini iz XI., a ne tek iz XIX. vijeka.

¹ Вопросы истории 1948., бр. 7, стр. 119.

² Isto, стр. 120.

³ Jireček-Раџић, *Историја Срба I*, Београд 1922, стр. 101.

⁴ Bogišić, *De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates*, Paris 1884, p. 28—29.

Napominjemo, da su i sovjetska i naša historijska nauka još prisiljene, da se u nekim pitanjima posluže djelima starijih buržoaskih historičara. Ako se tim djelima pristupi s dovoljno pažnje i kritičnosti, može se iz njih izvući dosta vrijednih podataka, no ne možemo dati marksistički prikaz na osnovi površne interpretacije građanskih historičara, začinjene s ponekim citatom iz klasika marksizma-lenjinizma.

U prikazu vanjskopolitičkog razvoja srpskih zemalja u to doba autor konstatuje, da su srpske zemlje bile izložene uticaju Bizanta, monarhije Karla Velikog i Bugarske. No kad treba da navede argumentaciju za uticaj Karlove monarhije, Gotje navodi, kako su vlast novog zapadnog imperatora bili prinuđeni priznati Hrvati (oko 800), Slovenci i sjeverni Dalmatinci naseljeni na teritoriji oko Zadra (805)! Opet dvije netačnosti u tom kratkom pasusu: 1. Slovenci nisu istom u to vrijeme priznali vlast »novog zapadnog imperatora«, nego su kao zavisni od Bavorske bili i ranije u sklopu franačke države; 2. »sjeverni Dalmatinci« su stanovnici Zadra i bizantinske Dalmacije, a ne teritorije oko Zadra, koju su držali Hrvati.⁵ — Prema tome, iz ovog pasusa ne vidimo ništa o franačkom uticaju na Srbe, osim ako autor ne smatra sjeverne Dalmatince kod Zadra za Srbe, s obzirom na današnju rasprostranjenost srpskog naroda u sjevernoj Dalmaciji.

Prelazeći na bugarske uticaje autor spominje, da je ustanak šišmana saznao zapadno-bugarsko carstvo. To je također pogrešno. U XIX. v. mislilo se na osnovi jedne falsifikovane isprave, da se otac cara Samuila zvao šišman. No otada je pronađen i nekoliko puta publiciran Šamuilov natpis iz Prespe, koji — nadopunjen podacima koje je 1906 publicirao B. Prokić na njemačkom jeziku — skide zauvijek toga šišmana sa historijske pozornice. Od toga vremena Jireček, Zlatarski i drugi historičari južnih Slavena ispravno pripisuju ustanak u Makedoniji sinovima komesa Nikole: Davidu, Mojseju, Aronu i Samuilu.⁶

Opravan je također prigovor recenzenta Ditjakina, da autor, ne spomenuvši nijednom riječi nastajanje feudalizma, kategorički tvrdi da »dukljanska država... propada zbog feudalnih razdora«. Upoređenje prolaza vojski prvog križarskog rata kroz srpske zemlje s pohodom Batua na Rusiju u najmanju je ruku pretjerano.

Prešavši u nekoliko rečenica političku historiju srpskih zemalja u XI. i XII. v. autor se duže zaustavlja na političkoj historiji Srbije za Nemanjića, naročito za cara Dušana. I tu se autoru potkrada nekoliko materijalnih pogrešaka. Tako pohod cara Manojla na Stefana Nemanju nije bio 1173, nego 1172;⁷ datum smrti Stefana Prvovjenčanog ne može se staviti u g. 1222., nego koleba između 1223 i 1228;⁸ granice Dušanove države nisu dopirale ni »gotovo do Korinta« ni »gotovo do Atene«, niti je imao u vlasti svu obalu Egejskog mora do ušća Marice, jer se na jugoistoku njegova država protezala od prilike do rijeke Meste a na jugu do linije od mletačkog Ptelea na zapadnoj strani ulaska u zaliv Volo do sjeverne

⁵ Einhardi *Annales*, MG. SS. I, p. 195: Statim post natalem Domini venerunt Willeri et Beatus, duces Venetiae, necnon et Paulus dux Iaderae, atque Donatus eiusdem civitatis episcopus, legati Dalmatarum, at praesentiam imperatoris cum magnis bonis.

⁶ Božidar Prokić, *Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes codex Vindobonensis hist. graec. LXXIV*, München 1906, str. 17—20, 28, 38, 51—52. — Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 464—5.

Иречек-Радонић, сп. д. I, стр. 149.

Златарски, *Историја на Българската държава прѣвъ срѣднише вѣкове*, Т. I, ч. 2, София 1927, стр. 637-639.

Ивановъ, *Български старини изъ Македония*, изд. II, София 1931, стр. 23—25.

⁷ Иречек-Радонић, сп. д. I, стр. 192

Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1947, стр. 192.

⁸ Вл. Мошин *Уговор св. Саве са свештогорским прошлом о земљи за виноград* Гласник државног музеја у Сарајеву, Друштвене науке 1/1946, стр. 100—101.

strane ulaska u Korintski zaliv zapadno od Lepanta;⁹ Bosna je već u XII. v. bila u izvjesnoj zavisnosti od Ugarske, a ne istom u XIII. v. i t. d.¹⁰

Poslije gornjeg izlaganja autor prelazi na prikaz historije Bosne do XV. vijeka. Za to poglavlje kaže recenzent Ditjakin, da je »novo i interesantno« i da »daje sistematiziranu historiju Bosne do XV. v. i pravilnu karakteristiku bogumilstva kao klasnog protivufudalnog pokreta.«¹¹ Na početku glave autor pravilno zapaža karakterističan položaj Bosne između srpskih i hrvatskih zemalja. No najvažnija je ocjena bogumilstva. Tu autor konstatuje: 1. Bogumilstvo je klasni protivufudalni pokret, odriče privatnu svojinu i t. d. Zato srpski crkveni i svjetovni feudalsci, okupljeni oko Stefana Nemanje ulaze u borbu protiv bogumila i pobjeđuju ih. 2. Bogumili emigriraju u Bosnu, gdje su u izvjesnoj mjeri uživali religioznu i socijalnu slobodu. Bosanski feudalsci-katolici podržavaju u početku bogumilsku kolonizaciju, jer je ona slabila državu Nemanjića i bila oruđem u borbi rimokatoličke protiv pravoslavne crkve. 3. Porastom feudalizma u Bosni bogumilstvo postaje opasnim i za bosanske feudalsce, radi čega oni počinju ugnjetavati bogumile. Tada inicijativa za borbu protiv bogumila pripada katoličkoj crkvi na čelu s papom, koji zove u pomoć ugarskog kralja. 4. Veoma je karakteristična bliskost bosanskih socijalnih i političkih vrhova bogumilstvu. U bogumilima su bosanski banovi i feudalsci vidjeli socijalnu silu, s osloncem na koju se mogla uspješno voditi borba za očuvanje političke samostalnosti Bosne. — U ovim konstatacijama ima doduše »novoga«, no ono velikim dijelom nije tačno. Tvrdnju, da je bogumilstvo u određeno vrijeme, na određenom teritoriju, t. j. koncem XII. i početkom XIII. v., u Srbiji i Bosni postojalo kao protivufudalni pokret, ne može se bez daljega iznijeti, nego je treba prvo dokazati. I to ne na osnovi izlaganja onoga, što je u historiji poznato kao učenje raznih dualističkih sekta, različitih stoljeća i zemalja, nego na osnovi konkretnih podataka o društvenoj ulozi bogumilstva u Srbiji i Bosni obradiva-nog perioda. Što govore konkretni podaci iz izvora? U izvornom materijalu nema ni naj-manjeg spomena, da je u Nemanjinoj državi bilo bogumila. Mjesto u životu Nemanjinom, koje bi trebalo da govori o bogumilima, govori izričito o širenju Arijeva krivovjerstva.¹² Osim toga, autor je tu u kontradikciji sam sa sobom, kad tobožnju pojavu bogumilstva tumači kao nastojanje da se sačuva stari društveni poredak nasuprot feudalizmu za Nemanje, dok je ranije već Dukljansku državu sahranio radi feudalnih razdora. Što se tiče Bosne, ako za Crkvu bosansku i pretpostavimo kao potpuno sigurno, da u osnovi njezina učenja leži bogumilstvo, kako je izloženo u suvremenim spisima o dualističkim sektama, za određivanje društvene uloge Crkve bosanske u konkretnoj vremenskoj i prostornoj situaciji to je upravo toliko pouzdan izvor koliko Sveto pismo za društvenu ulogu kato-ličke crkve u isto vrijeme. Dok o borbama bogumila protiv feudalnog uređenja u Srbiji i Bosni nemamo nikakvih podataka, prvi koji bivaju optuženi za herezu jesu upravo vrhovi feudalsca. Brat Stefana Nemanje Vukan optužuje 1199 kod pape bana Kulina, njegovu ženu, sestru i rođake zbog hereze.¹³ Od toga vremena dalje bit će i bosanski vladari i većina bosanskih feudalsca stalno optuživani zbog patarenstva. Isto tako trebalo bi doka-zati iznošenjem nove izvorne građe, da su bosanski bogumili bili neko vrijeme oružje katoličke crkve u borbi protiv pravoslavlja, jer dosad nisu o tome objavljeni ni direktni ni indirektni podaci. Naprotiv, znamo da već 1200 papa opominje ugarskog kralja Eme-rika, neka progoni bana Kulina kao zaštitnika heretika.¹⁴ Od samog početka, dakle, otkad

⁹ Иречек Радонић, сп. д. I, стр. 285, 291/2.

¹⁰ Ђоровић, Хисторија Босне, Београд 1940. стр. 157.

¹¹ Вопросы истории 1948, бр. 7, стр. 120.

¹² Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног (у редакцији Вл. Ђоровића), Светосавски зборник, књ. 2, Београд 1939 стр. 27—31).

¹³ Smičiklas, *Codex diplomaticus* II, br. 310, str. 334.

¹⁴ Isto, br. 324, str. 351.

nam se bosanski patareni javljaju u izvorima, katolička crkva ima netolerantan, agresivan stav prema njima i zadržava ga do konca. Svoju borbu protiv bosanskih heretika ona prekida samo privremeno, ako je opšta politička situacija prisili da svoje snage troši u drugom pravcu. No čim se situacija popravi, ona navaljuje novom žestinom. Progoni bogumila od strane bosanskih feudalaca također stoje pod velikim znakom pitanja. Autor dobiva sigurnije tlo pod nogama istom onda, kad upozorava na tijesnu vezu između bosanskih feudalaca i bogumilstva. Naime, da li ih je bilo i kakvu su ulogu igrali Patareni u Bosni prije konca XII. v., ne znamo, jer za to nemamo zasad podataka. Sva nagađanja ostaju potpuno proizvoljna i nemaju mjesta u nauci. Od Kulina bana dalje, kad imamo izvorni materijal, vidimo bogumilstvo ne kao buntovnu antifeudalnu silu uperenu protiv feudalizma u Bosni, nego kao ideološku platformu bosanskih feudalaca za borbu protiv vrhovne vlasti ugarskog kralja, povezanog s katoličkom crkvom, a po potrebi i protiv Nemanjića povezanih s pravoslavljem. Funkcioneri Crkve bosanske igraju veliku ulogu u bosanskoj feudalnoj državi. U ispravama XIV. i XV. v. vidimo, da je Crkva bosanska upravo zaštitnik feudalaca od eventualnih progona, pa čak i od strane bosanskog vladara. Prema gore izloženom vidimo, da je autorova ocjena bogumilstva kao društvene sile prilično daleko od toga da bude pravilna. Ostalu historiju Bosne do Tvrtka autor prelazi u nekoliko rečenica. (Pa i tu ima pogrešaka, kao na pr. da je Kulin učinio kraj ugarskom gospodstvu u Bosni). Nešto više prostora posvećeno je vladi samoga Tvrtka, no tom prilikom ne saznajemo ništa nova.

Zatim Gotje prelazi na feudalno uređenje srpske države u XIV. i XV. vijeku. S pravom primjećuje Ditjakin, da autor doduše tvrdi da osnovu pravnih odnosa u srpskim zemljama čine juridički oformljeni običaji Slavena, ali ne kaže, koji su to običaji bili.¹⁵ Treba dodati, da se autor služi jedino Dušanovim zakonikom, iako ima i drugih zakonskih spomenika, na osnovi kojih se može dati ne samo potpunija slika srpskog feudalnog društva, nego u izvjesnoj mjeri i osvijetliti razvoj pojedinih institucija. Nabrajajuć: pojedine odredbe Dušanova zakonika autor na nekim mjestima zapada u neobične tvrdnje. Tako, na pr., ističe, da po Dušanovu zakoniku, osim Srba i Grka, mogu biti vlastela čak i »iznačalnije vrage Serbov—Nemci«. Poznato je, da su za vrijeme cara Dušana Nijemci služili kao plaćenici u srpskoj vojsci. Prilično značajnu ulogu igrao je jedan od istaknutih najamnika, vitez Palman. Naprotiv, nekih srpsko-njemačkih međunarodnih sukoba tada nije bilo niti je moglo biti zbog geografske udaljenosti i sasvim različitih pravaca ekspanzije. Slično je bilo i u ranija vremena. Potpuno je nehistorijski vilimovskog agresora iz 1914—1918 i Hitlerova iz 1941—1945 projicirati u Dušanov zakonik. Također je proizvoljna tvrdnja, da članci zakonika upereni protiv heretika ne predstavljaju toliko interese pravoslavne crkve, koliko pokušaj feudalaca, da silom prinude seosko stanovništvo da se pomiri sa svojim položajem. Od šest zakonskih članaka, koji govore o hereticima, četiri govore o »latinskoj jeresi«, dakle katoličkoj crkvi (član 6.—9. u Novakovićevu II. izdanju). Oni očigledno štite pravoslavnu crkvu od katoličke konkurencije. Naime, i feudanci i narodne mase pripadaju jednoj i drugoj vjeri, pa prema tome propisi nisu upereni samo prema jednoj klasi. Od ostala dva članka jedan (85. u navedenom djelu) izričito kaže: »Kto reče babunsku reč, ako bude vlastelin, da plati 100 perper i t. d.« Prema tome je i taj propis uperen i protiv feudalaca. Svega jedan član (10. navedenog izdanja) govori općenito o kaznama za heretike. Uostalom, feudanci su sebi na drugim mjestima u zakonu osigurali tolike povlastice i zakonske mogućnosti eksploatiranja seljaka pomoću vanekonomske prinude, da zaista ne treba da se hvatamo nesigurnog terena, da bi tako nešto dokazali. Na kraju članka prikazano je u glavnim crtama raspadanje srpske feudalne države kao i najezda Turaka. I tu autor ne može bez materijalnih pogrešaka. Tako na primjer kneza Lazara

¹⁵ Вопросы истории 19 8, бр. 7, стр. 120.

proglašava kraljem, za Toplicu tvrdi da je blizu južne granice Bosne, a za hercega Stjepana da je herceško dostojanstvo dobio od Fridrika III.¹⁶

Ako uzmemo radnju akademika Gotjea kao cjelinu, moramo konstatovati ovo: 1. Radnja počiva samo formalno na historijskom materijalizmu, na osnovi kojega se objašnjavaju tek neke pojedinosti, dok opšti razvoj ostaje neobjašnjen. Ona nam dakle ne daje naučno tumačenje postanka srpske države. 2. Ona nas ne upoznaje ni sa kakvim novim činjenicama, iako je pretrpana faktima. Naprotiv ima u njoj više netočnih fakata, nego što se to u jednoj naučnoj radnji može dopustiti. 3. Pored svojih krupnih nedostataka, radnja ima vrijednost utoliko, što dajući kratku skicu srpske feudalne države može da zainteresuje sovjetskog čitaoca za probleme srpske historije toga vremena.

Svijesni smo toga, da je lakše kritikovati, nego stvarati. No analizirajući članak akademika Gotjea ne možemo se složiti, ukoliko se odnosi na taj članak, s tvrdnjom akademika Pičete, koji piše: »Problem obrazovanja srpske države ispitao je akademik J. V. Gotje... Na taj način problem obrazovanja slovenskih država dobio je u delima savremenih istoričara novo tumačenje na osnovu marksističko-lenjinističkog učenja o društvu t. j. istoriskog materijalizma.«¹⁷ Isto tako ne možemo se složiti sa tvrdnjom, da će u ovom članku naši čitaoci naći »korisna obaveštenja i tumačenja prošlosti svog naroda«, što čitaocima Zbornika stavlja u izgled pisac prikaza u Istoriskom glasniku.¹⁸ Napominjemo, da je šteta što je u Istoriskom glasniku dat više nego sumaran prikaz članka akademika Gotjea, umjesto opširne recenzije, iako se tu radi o nekim osnovnim problemima starije srpske historije

Članak akademika *Pičete Stvaranje poljske države* predstavlja pokušaj, da se na osnovi historijskog materijalizma pravilno osvijetle postanak i prvi dani poljske feudalne države. Izlaganje autora jasno je i sažeto. Čini nam se ipak, da se u svojim izvodima suviše oslanja na djelo Uspenskoga iz 1872, koje akademik Nejedlý nekoliko strana kasnije s pravom ističe kao značajno, ali zastarjelo. Detaljnu ocjenu ovog rada ostavljamo poljskim historičarima.

Akademik Zd. Nejedlý u članku *Postanak češke države* obračunava s buržoaskim teorijama o navedenom problemu. Članak se ističe oštroumnom interpretacijom izvora, jasnoćom i sažetošću prikaza. Što se tiče prigovora autorovoj koncepciji o postanku češke države, upućujemo na recenziju Ditjakina.¹⁹

Članak dopisnog člana Akad. nauka SSSR *M. N. Tihomirova: Historijske veze ruskog naroda s južnim Slavenima od najstarijih vremena do polovine 17. v.* već po samom naslovu mora da pobudi veliko interesovanje našeg čitaoca. To je najopširniji članak iz grupe, koja obrađuje veze ruskog naroda s južnim Slavenima. U njemu se iznosi bogat materijal, koji je uglavnom od prije poznat, no nigdje još nije bio ovako prikupljen u posebnom članku. Šteta je, da ovako dobro zamišljen rad, pored pozitivnih strana, ima krupnih nedostataka, koji mu znatno umanjuju vrijednost. Tako autor zalazi svojim kombinacijama na veoma nesiguran teren, kada nastoji da dokaže izvanrednu starinu veza ruskog naroda s južnim Slavenima (1. gl.). Već je Ditjakin prigovorio, da njegova teza o jedinstvu Slavena u starini malo odgovara najnovijim rezultatima sovjetske nauke.²⁰ Upravo nas iznenađuje kod učenjaka glasa M. N. Tihomirova tako površna argumentacija, kao što je njegovo pozivanje na paralelu u ruskoj i južnoslavenskoj toponomastici sa primjerima: Višegrad, koji je Vasilije II. zauzeo u Bugarskoj, i Vyšgorod pod Kijevom, Moravsk

¹⁶ Иречек-Радоњић, сп. №д. II, Београд 1923, стр. 153.

Торовић, сп. д, стр. 483-4. §1

¹⁷ Пичета, *Основни проблеми славистике*, Историски гласник 1948, бр. 2, стр. 51.

¹⁸ Историски гласник 1948, бр. 1, стр. 75.

¹⁹ Вопросы истории 1948, бр. 7, стр. 120.

²⁰ Вопросы истории 1948, бр. 7, стр. 121.

na rijeci Moravi i Moravijsk na Dnjepru. Po istom receptu dala bi se dokazati »neobykno-vennaja blizost« između češkog i južnoslavenskog nazivlja (Vyšehrad, Moravska i dr.). U 2. gl. Tihomirov izvodi također veoma smione kombinacije na osnovi oskudnih podataka u izvorima. Pretpostavkom o sudjelovanju Olega u Simeonovu pohodu na Carigrad 922, on dolazi u kontradikciju sa samim sobom citirajući pismo carigradskog patrijarha Simeonu iz iste godine, u kojem patrijarh prijeti između ostalog napadom Rusa na Bugare. Glava treća, koja govori o pohodima Svjatoslava na Bugarsku, puna je podataka iz ruske i bizantinske povijesti od sporedne važnosti za temu, no u njoj se daju prvi put i sigurni podaci o rusko-bugarskim vezama, t. j. o savezu Rusa i Bugara u drugom pohodu Svjatoslava. I ovdje nailazimo na pasuse, koji začuđuju. Tihomirov, naime, kaže, da su četiri sina Komitopulova podigli ustanak one godine, kad se zacario Boris II., a zatim tumači, da se Komitopul u starim bugarskim radovima naziva Šišmanom na osnovi kasnoga falsifikovanog dokumenta, kako je to dokazao V. N. Zlatarski.²¹

Takvo izlaganje počiva vjerojatno na tome, što je autor površno pročitao Zlatarskog i nije shvatio njegovo, inače vrlo jasno, izlaganje. Ne postoje sinovi nekog Komitopula, nego grčkog riječju komitopuli nazivaju izvori Samuila i njegovu braću, jer su bili sinovi komesa. Zlatarski doduše navodi, da kroničar Jahja Antiohijski shvaća izraz »komitopul« kao lično ime, ali ujedno i tumači, da se to odnosi na Samuila. Stariji historičari nisu smatrali, da se taj tobožnji Komitopul zvao Šišman, nego su mislili, da je Šišman bio otac komitopulâ, sve dok nije dokazano da se njihov otac zvao Nikola. Da je dokumenat, u kojem se spominje Šišman falsifikat, nije dokazao istom Zlatarski, nego se to i prije znalo.²²

Četvrta je glava posvećena političkim odnosima južnih Slavena i kijevske Rusije XI.—XIII. v.: sadržaj se svodi uglavnom na prikaz hipoteze Priselkova, da je Vladimir primio krštenje iz Ohrida, a ne Bizanta, i na ruske intervencije u pobunama Bugara protiv Bizanta. Ruski knezovi su tom prilikom, prema izlaganju autora, u nekim slučajevima pomagali bizantinskim carevima u pokoravanju Bugarske, no mnogo češće su Bugari nailazili na podršku u susjednim ruskim zemljama. Pošto je utvrdio političke veze Rusije i Bugara u XI. i XII. v. više na osnovi mogućnosti i vjerojatnosti, nego nesumnjivih podataka, autor tvrdi, da su u periodu drugoga bugarskog carstva veze Rusije s Bugarskom nesumnjivo ojačale. Kao jedini argumenat za cijeli XIII. v. navodi bijeg Ivana Asena II. u Rusiju i njegov povratak s ruskim odredom. Istom u 6. gl. spominje Rostislava i Jakova Svjatoslava, dva ruska kneza emigranta, koji su uzalud pokušali, da se u 2. pol. XIII. v. održe na bugarskom prijestolju. Prema tome je zaključna autorova tvrdnja o postojanim i čvrstim vezama Rusa i južnih Slavena u tom ranom periodu pomalo pretjerana, iako ima izvjesnog osnova. Što se tiče ostalih južnih Slavena, ona je iznesena bez argumentacije. Napominjemo, da su u toj glavi rusko-bizantinski odnosi razrađeni relativno opširno, s detaljima, koji odводе pažnju čitaoca od glavne teme. Glava peta obrađuje kulturne veze ruskog naroda s južnim Slavenima u X.—XIII. vijeku. Autor izlaže, da su te veze išle: 1. preko neposrednog dodira Rusa i Bugara na donjem Dunavu; 2. preko Carigrada; 3. preko Svete Gore. Tihomirov se naročito zaustavio na vezama, koje se ogledaju u pismenosti i književnosti te s pravom navodi, da su uticaji bili obostrani, šteta što nije uzeo u obzir ruske uticaje na sv. Savu.²³ Zatim su kao problem za izučavanje postavljene rusko-južnoslavenske veze u umjetnosti, arhitekturi i zanatskoj proizvodnji. Šesta glava nosi naslov »Južnoslavenske zemlje i Rusija u XIV. i XV. v.« Tu se iznosi kako je tatarska najezda

²¹ Славянский сборник, стр. 148.

²² Златарски, сп. д., стр. 633—657; Rački, *Documenta*, str. 23—24, i ranije navedena literatura u bilješki 6.

²³ Ст. Станојевић, *О одласку св. Саве у манастир*, Светосавски зборник I, Београд 1936, 43—64; А. Белић, *Учешће св. Саве и његове школе у стварању редакције српских ћирилских споменика*, исто I, стр. 211—276.

privremeno prekinula rusko-južnoslavenske veze, no kako su se one brzo obnovile. Ruski odredi i dalje se upleću u unutrašnje borbe u Bugarskoj. Najživlje veze južnih Slavena bile su s Galicijom. Carigrad je također zadržao značaj sastajališta južnih Slavena i Rusa. Isto tako i Sveta Gora, gdje je car Dušan bio zaštitnik ruskog manastira sv. Pantelejmona. Primjeri iz izvora govore o međusobnom poznavanju Rusa i južnih Slavena u to doba. Tursko osvajanje dovodi od XIV. v. dalje veliki broj južnoslavenskih značajnih kulturnih radnika u Rusiju. Autor također smatra, da je u vezi s tom emigracijom i pojava sekte strigoljnika u Rusiji koncem XIV. v., koji su imali nauku sličnu bogumilskoj. Proizvoljno je kad autor povezuje pojavu natpisa »vseja Rusi« na pečatu kneza Semjona (1553) sa Srbijom i carem Dušanom. Pozivanje na Al. Solovjeva ne kazuje ništa u prilog autorove teze. Solovjev naime konstatuje, da car Dušan, još kao kralj, uzima već na pečatima carski naslov, za kojim je težio, iako se još ne usuđuje da ga stavi u povelju. Da pokaže, kako to nije neobično, on navodi kako su i moskovski veliki knezovi stavljali na pečat naslov »vseja Rusi«, prije nego su taj naslov smjeli unijeti u povelju.²⁴ U sličnoj, dakle, situaciji i Dušan i ruski veliki knezovi postupaju slično. Iz toga Solovjev s pravom ne izvodi nikakve zaključke o nekim vezama i uticajima. Mošin je kasnije dokazao, da se već i kralj Milutin služi carskim naslovom na pečatu.²⁵ Na ovom mjestu moramo napomenuti, da nas iznenađuje način, na koji je autor reproducirao natpis pečata Dušanove povelje od 20. IX. 1349. Naime: 1. Tekst natpisa dat je prema članku Solovjeva u Glasniku skopskog naučnog društva, iako je nekoliko godina kasnije Mošin u istom časopisu dao bolje čitanje. 2. Sam tekst Solovjeva reproduciran je s pogreškama, neke su skraćenice razriješene bez stavljanja umetnutih slova u zagrade, a kod drugih su umjesto općenite bilješke ispod crte stavljeni u zagradu i autorovi inicijali, tako da se dobio nekaradan tekst, praktički gotovo nečitljiv. Međutim, autor, koji se obilno služi svojim inicijalima, kad treba razriješiti najobičnije kratice, koje znade odgonetnuti i početnik u slavenskoj paleografiji, jednostavno ispušta konac natpisa, koji ne zna da protumači. Napominjemo, da je kraticu *Srps* autor počastio dvostrukim inicijalom, a ipak je krivo razriješio stavivši u zagradu *e* umjesto mekog znaka i *koj* umjesto *ke*.²⁶ Ne znamo, koliko je za ovakve pogreške kriva površna korektura, ali su tako reproducirani citati svakako naučno neupotrebljivi, a kad ih ima više — kao u radu Tihomirova — onda dovode u pitanje i naučnu upotrebljivost cijelog članka. Na kraju glave autor upozorava na radove ruskih učenjaka, koji govore o izvjesnim sličnostima između nekih starih ruskih i srpskih građevina, odnosno o posredničkoj ulozi Srbije između italokretske ikonografske škole i Rusije.

Posljednja glava obrađuje odnose između Rusije i južnih Slavena u XVI.—XVII. v. Autor konstatuje, da je tursko osvojenje Carigrada stvorilo nove uslove za međusobne odnose. Moskovska vlada u XVI. v. nastupa kao zaštitnik porobljenih naroda pravoslavnog Istoka. Veze se uglavnom podržavaju preko duhovnih lica, koja putuju u Moskvu radi milostinje. I Hilandar dolazi pod pokroviteljstvo moskovskih careva. Srpski ljetopisi bilježe ruske događaje, a ruski balkanske. Osim toga, dok su ranije bile najjače veze Rusije

²⁴ Соловьев, Два прилога проучавању Душанове државе, Гласник скопског научног друштва II- св. 1- 2, С опље 1926, стр 32.

²⁵ Вл. Мошин, Повеља краља Милушина карејској ћелији 1318 године, Гласник скопског научног друштва XXI, 1938, стр 50-76.

²⁶ Tekst Solovjeva:

**С ХРСТЕ БОГЕ ПРЕОБЕРНИ ЦАР СТОФАН ВСЕ
ЗЕМЛИ СРПС.
† ИТ СТОФАНЕ ПРЕОМУЧЕНИИ СОРГ.**

Tekst Tihomirova:

„С ХР'И. — М. Т.)СТЕ БОГЕ ПР'А — М. Т.) ВЕДНИ ЦАР
Стефан ВСЕ ЗЕМЛИ С'е М. Т) РПС., (кој — М, Т.)
„СВ Стефан ПР'ВОМУЧЕНИК.“

s Bugarskom, sada jačaju veze sa Srbima. Autor tačno primjećuje, da te veze nisu samo kulturne prirode i radi milostinje, nego da imaju i političku pozadinu. Od Rusije se očekuje oslobođenje od Turaka. Osim veza preko crkve postoje i dinastičke veze. Car Ivan IV. bio je unuk Srпкиnje Ane Jakšićeve. U XVII. v. veze su još porasle. Autor ističe napokon uticaj južnoslavenskih izdanja na prve ruske štampane knjige, te kasnije izvoz rusk.h knjiga i umjetničkih predmeta u južnoslavenske zemlje. Autor pravilno konstatuje, da će se dublje moći razmotriti pitanje ruskog uticaja, kad jednom izađe na vidjelo sav »moskovski« materijal južnoslavenskih zemalja. No već sada mogao je bolje osvijetliti neka važnija pitanja, kao na pr. ulogu Srba vojnika u Ukrajini XVI. i XVII. v., političku ulogu patrijarha Gavrila u sporu moldavskog vojvode s Bogdanom Hmeljnickim, misiju u Rusiju papinskog izaslanika Splićanina Aleksandra Komulovića i t. d. Koliko je izlaganje u toj glavi uglavnom pravilno, toliko padaju u oči izvjesni nedostaci, koje se s malo manje površnosti moglo lako izbjeći. Tako na pr. autor zapis Andrije Rus'na (1513) ne prepisuje iz Stojanovića, kojeg inače često citira, nego iz Zbornika II. Ruvarca, gdje je zapis samo djelomično naveden prema originalu. Tihomirov i Ruvarčeve riječi i kod Ruvarca djelomično citirani natpis spaja ujedno, stavlja ih pod navodne znakove, rusificira pojedine riječi i sve skupa donosi kao Andrijin zapis citiran po Ruvarcu. Povrh toga Ruvarčevu primjedb u zagradi, da je Sjanok u Galiciji, popraćuje svojim inicijalima kao vlastito naučno otkriće.²⁷ Citat iz Ruvarčeva rodoslova ima u 53 redaka 22 pogreške. Citati iz Stojanovića obilježeni su pet puta krivom stranicom, a jednom stranica uopće nije navedena. Za to je svakako kriva nedovoljna korektura. Očigledna je zabuna, da je starac Klément koji je 1516 donio u Moskvu neku povelju Karla despota od Arte, bio lično u Arti kod despota, jer su spomenuti grad Turci osvojili još 1449.²⁸ Djelo, na koje se autor u bilješci poziva, nije nam dostupno, pa zato ne možemo objasniti, kako je nastala zabuna.

U opštoj ocjeni recenziranog rada mora da istaknemo: 1. Članak donosi dosta interesantnog materijala o vezama Rusije i južnih Slavena, iako uglavnom nema novih, dosad nepoznatih podataka. Da nema priličan broj krupnijih nedostataka, mogao bi dobro poslužiti u informativne svrhe. 2. Nesumnjiva je zasluga članka, da je u njemu nabačen niz važnih problema. Kad se ta pitanja pravilno prouče, bit će moguće dati potpuniju sliku rusko-južnoslavenskih odnosa. 3. Glavni su nedostaci: Autor stvara površne zaključke na osnovi nedovoljnih podataka. Oslanjajući se na dva istovremena događaja, dva slična imena i t. d., on već pravi kombinaciju o uzročnoj povezanosti, uzajamnim vezama i slično. Pored toga, autor na izvjesnim mjestima netačno interpretira literaturu, koju je ili površno pročitao, ili je nije razumio. Citate ne reproducira vjerno. Korektura nije provedena kako treba. 4. S obzirom na iznesene nedostatke recenzirani rad može se upotrebljavati samo s najvećim oprezom, što mu svakako smanjuje vrijednost.

Od velikog je interesa za nas i članak dopisnog člana Akademije S. K. *Bogojaobljen-skog* pod naslovom *Veze između Rusa i Srba XVII.—XVIII.* U članku je uglavnom obrađen period od polovine XVII. v. do konca 50-ih godina XVIII. v., s kratkim osvrtom na vrijeme 7-godišnjeg rata i aferu šćepana Malog. Članak se dobrim dijelom oslanja na materijal iz ruskih arhiva, ali ne daje ni zaokruženu ni iscrpnu sliku veza između Rusa i Srba u XVII. i XVIII. vijeku. Tako, na pr., nije nikako obrađena Nova Srbija, nisu obrađene veze s Rusijom cijelog niza kulturnih radnika (Žefarović, Orfelin, Pavle Gjulimac, Jovan Rajić, Teodor Janković Mirievski i dr.), a neobjašnjene ostale su i veze sa Srbima u Dalmaciji (ruska intervencija povodom izdanja Teodosijeve štamparije u Veneciji, Simeon Končarović, Gerasim Zelić). Da se autor pravilno poslužio samo građom, što ju je Dimi-

²⁷ Славянскій зборник, стр. 191; Зборник Ил. Руварца I, Београд 1934, стр. 387; Стојановић. *Стари српски записи и натписи* V Ср. Кириловић 923, стр. 40—41

²⁸ N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches* I, Gotha 1908, str. 453.

trijević skupio u ruskim arhivima, već bi slika bila mnogo potpunija.²⁹ Autoru se potkralo i nekoliko netačnosti. Tako, na pr., Petar Veliki nije se vidio s Đorđem Brankovićem u Beču, nego je to Branković izmislio;³⁰ guvernadura nije uveo vladika Danilo po ruskom uzoru, već je to bio mletački povjerenik na Cetinju;³¹ podatak o pritisku na patrijarha Arsenija, da prijeđe na katoličku vjeru i primi kardinalski šešir odnosi se u stvari na mitropolita Mojsėja Petroviča;³² za Božića autor kaže, da je imao preporuku od patrijarha Dositeja i svih Srba, koji žive pod bečkim carem, pa neupućeni čitalac može lako pomisliti, da je Dositej bio srpski patrijarh, dok je u stvari bio jerusalimski. Sve u svemu, u članku nema krupnih pogrešaka, no i pored vrlo interesantnog materijala ostaje on samo fragmentaran prikaz teme istaknute u naslovu. U nekoliko dopunjava ovu radnju članak Bogojavlenskoga, koji je izašao u časopisu »Voprosy istorii« 1946 (br. 8—9) pod naslovom »Iz rusko-srpskih odnosa za Petra I.«

Članak S. A. Nikitina nosi naslov *Diplomatski odnosi Rusije s južnim Slavenima 60-ih godina XIX. vijeka*. Na početku autor ukazuje, da se istočno pitanje nije sastojalo samo u diobi Turske između raznih država, već je njegov bitan dio bila i nacionalna oslobodilačka borba balkanskih naroda. On je najprije obradio diplomatsku igru u vezi s razgraničenjem Turske i Crne Gore, kao i težnju Turske da uspostavi vrhovnu vlast nad Crnom Gorom. Ulogu ruske carske diplomacije prikazuje u nešto previše povoljnom svijetlu. Ruska carska diplomacija, kao i diplomacija ostalih sila, rukovodila se isključivo svojim interesima i ostavljala povremeno Crnu Goru u vrlo teškim situacijama samu. ako su joj to diktirali vlastiti interesi. Tako je 1862, pored ostalih sila, i Rusija ostavila Crnu Goru, da se u najtežem momentu sama nosi s premoćnim Turcima, iako se tada čak papa, barem moralno, zauzeo za Crnu Goru.³³ Van svake je sumnje međutim, da su se interesi Rusije i Crne Gore nasuprot turskom carstvu najčešće poklapali i da je prema tome Rusija bila Crnoj Gori najprirodniji i najtrajniji saveznik i zaštitnik. Isti je slučaj sa Srbijom. Nakon prikaza vojne i političke organizacije Srbije u početku Mihailove vlade autor prelazi na diplomatski zaplet izazvan bombardovanjem Beograda i ulogu, koju je tom prilikom igrala diplomacija pojedinih sila. Sa srpskih prilika autor prelazi na donekle preopširan pregled bugarske historije od 1395 do sredine XIX. vijeka. Zatim izlaže crkveni sukob između Grka i Bugara radi samostalnosti bugarske crkve. Navodi mišljenje tadašnje ruske diplomacije, koje — čini se — i sam dijeli, da cijepanje pravoslavne crkve u Turskoj dovodi do slabljenja ugnjetenih hrišćana u borbi protiv muslimanske vlade. Ta ocjena nije tačna. Grčki vladice, koji su eksploatisali slavenski narod, bili su povezani s turskim vlastima i pomoću turskih žandara ugnjetavali su Slavene i ekonomski i kulturno i nacionalno. Oni su pripadali inventaru osmanskog carstva, i borba protiv fanariotskih vladika ulazila je u okvir nacionalno-oslobodilačke borbe slavenskih masa protiv zaostale turske vladavine. Nepomirljivost njihovih zahtjeva s dotadašnjim položajem visokoga grčkog klera shvatila je nakon izvjesnog vremena i ruska diplomacija i poduprla zahtjeve Bugara za samostalnu crkvu (kako to autor na tom mjestu izlaže). Tako je došlo do obrazovanja egzarhata. Nastavljajući prikaz o pripremama Srbije za obračun s Turcima, autor pravilno konstatuje, da je Rusiji bila potrebna podrška balkanskih naroda, da bi održala svoje pozicije na Bliskom Istoku protiv Engleske, Francuske, Austrije i Turske, a balkanskim narodima bila je potrebna pomoć Rusije. Budući da je centar organiziranja budućeg rata protiv Turske bila Srbija, dolazi do rusko-srpske diplomatske i vojne saradnje. Srpski

²⁹ Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотеке Споменик Срп. акад. наука* LIII, Сарајево 1922.

³⁰ Јован Радонић, *Борбе Бранковић деспота „Илирика“* Београд 1929, стр. 205.

³¹ Јагш Јовановић *Свагарње Црногорске државе*, Цетиње 1948, стр. 110.

³² Слањански сборник, стр. 58; Димитријевић, сп. д. стр. 31.

³³ Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија 1814—1894*, Београд 1924, стр. 179.

oficiri odlaze na učenje u Rusiju, ruska vojna komisija dolazi u Srbiju. Uticaj Rusije nastoji paralisati Austrija naročito preko Mihailova ministra vojnog Blaznavca. Austriji uspjeva da 1867 ukloni Garašanina i ojača svoj uticaj u Srbiji, našto Aleksandar II. prekinje davanje supsidija Srbiji. Time počinje kolebanje srpske politike i unutrašnja kriza, koja završava smrću kneza Mihaila. S knezom Mihailom nestaje i zajedničkog rada balkanskih naroda za borbu protiv Turaka, dok se u Srbiji nastavlja borba za uticaj između Austrije i Rusije. Time je nestalo izgleda za neposredno oslobođenje balkanskih naroda. Autor završava članak konstatacijom, da se pitanje oslobođenja južnih Slavena od Turaka postavlja istom onom, kad se opet obnavljaju njihove međusobne veze, koje se usredotočuju u Rusiji.

Članak S. š. Grinberga: *Vanjskopoliitička orijentacija Bugarske u predbječerje Prvog svjetskog rata (1912—1914)* uvjerljivom analizom izlaže, kako su Ferdinand i njemu predano ministarstvo Radoslavova vodili vanjsku politiku Bugarske u interesu austro-njemačkih imperijalista, ne vodeći računa o jasno izraženoj volji ogromne većine naroda, da živi u miru sa svojim susjedima i svojom osloboditeljicom Rusijom. Kao posljedica te pogubne politike pokazalo se priključenje Bugarske austro-njemačkom bloku. Upravo u to vrijeme Bugarska je postala po riječima druga Staljina »uporište njemačkog imperijalizma na Balkanu«, kakva je ostala sve do 9. septembra 1944. Ističemo autorovu pravilnu ocjenu makedonskog pitanja: »Buržoazija Bugarske, Srbije i Grčke najmanje je mislila na dobro makedonskog naroda, premda je lila krokodilske suze zbog gorke sudbine Makedonaca. Svaka zemlja nastojala je da dobije što veći dio Makedonije. Ta politika podjele Makedonije bila je protivna težnji prema autonomiji samog makedonskog naroda. Podjela Makedonije nanosila je štete i nacionalnim i ekonomskim interesima makedonskog naroda.« Autor također pravilno razlikuje makedonski narod od »bugarskih šovinista makedonskog porijekla.«⁸⁴

U posljednjem članku pod naslovom *Država Gotšalka (XI. v.) V. D. Kroljuk* detaljnom analizom oskudnih izvora i literature, što postoji o tom pitanju, nastoji da s marksističkog stanovišta osvijetli problem postanka i propasti ove države baltičko-polapskih Slavena.

U prilogu na kraju zbornika L. Ja. Timanskaja daje pregled dokumenata S. Peterburškog »Slavjanskog blagotvoriteljnog obščestva« (1868—1921), koji se nalaze u Državnom historijskom arhivu lenjingradske oblasti.

*

Poslije gornjeg prikaza moramo se upitati, da li radovi u Slavjanskom sborniku — barem koliko se odnose na historiju naših naroda — imaju doista kvalitete, koje im — kako je u uvodu navedeno — pripisuju. Da li, dakle, ti radovi daju novo tumačenje našoj historiji na osnovi marksističko-lenjinističkog učenja o društvu, da li su njihove konstrukcije izgrađene na osnovi uspjeha sovjetske nauke, da li naši i sovjetski čitaoci mogu nešto iz njih naučiti o našoj prošlosti? Moramo nažalost konstatovati, da radovi u zborniku ne daju novo tumačenje naše prošlosti uopšte, a najmanje na osnovi historijskog materijalizma. Uklapanje u tekst marksističkih citata i izreka vrši se čisto formalistički, da se zabašuri osnovni nedostatak, a to je pomanjkanje duboke marksističke analize problema. Jedan zaista naučni prikaz onemogućen je već i zbog priličnog broja krivih fakata, prebrzih zaključaka na osnovi površnih analogija, netačnog prepričavanja buržoaskih historičara, rđavog reproduciranja citata i oslanjanja na zastarjelu literaturu.⁸⁵ Mi cijenimo sovjetsku historijsku nauku, cijenimo njezine zasluge, koje je stekla u borbi za naučno objašnjavanje historijskog razvitka. Znamo, da je ona zadužila cijelo napredno čovječanstvo raskrinkava-

⁸⁴ Славянский сборник, стр. 310

⁸⁵ U recenziji smo naveli samo dio tih nedostataka.

jući lažne, pseudonaučne teorije buržoaskih historičara uopće, a fašističkih napose. No upravo zato što je cijenimo i poštujemo, moramo odbiti da priznamo kao njezinu tekovinu ono, što nije na potrebnoj naučnoj visini.

Naš čitalac moći će iz Slavjanskog sbornika naučiti o svojoj prošlosti tek vrlo malo i morat će ga upotrebljavati samo s najvećim oprezom, uzimajući u obzir spomenute nedostatke. »Slavjanski sbornik« izvršio je donekle svoj zadatak, obavještavajući kako-tako sovjetskog čitaoca o dijelu naše prošlosti. Da bi se, međutim, sovjetska javnost doista upoznala s našom historijom, bit će potrebno, da se njezin prikaz osniva na istinitim činjenicama, jer bez njih ne može biti marksističke analize historijskog zbivanja,

Fedor Močanin

O NEKIM OSNOVNIM PROBLEMIMA ČETRDESETOSME

Povodom pisanja dra Radonića o patrijarhu Rajačiću i o revoluciji 1848/49

U vrijeme, kada nova historiografija vrši napore oko ispitivanja i rješavanja problema naše Četrdesetosme, radnja akademika Jovana Radonića »Patrijarh Josif Rajačić i general Djuro Rukavina. Povodom stogodišnjice srpskog ustanka 1848 godine«¹ zaslužuje u mnogom pogledu punu pažnju. To je u izdanjima jedne od naših *novih* akademija prva rasprava o ovom pitanju; nju je, nadalje, napisao jedan od glavnih predstavnika naše stare, građanske historijske znanosti; ovaj Radonićev rad, osim toga, ne raspravlja samo o odnosima između patrijarha Rajačića i generala Rukavine (kako je to izneseno u naslovu ove rasprave), nego zahvaća u najširu problematiku naše Četrdesetosme i daje ocjenu ne samo pojedinih ličnosti (Rajačića, Jelačića i dr.), nego i kategorički sud o ulozi čitavog srpskog, hrvatskog i mađarskog pokreta, o odnosima tih pokreta među sobom i prema Austriji, o uzrocima propasti srpskog ustanka. Stanovište, što ga dr. Radonić zauzima prema ovim problemima, njegovi sudovi o krupnim nacionalnim, društvenim i političkim zbivanjima u doba revolucije — toliko su neobični i s metodološke i sa sadržajne strane, da je vrijedno podrobnije se s njima upoznati.

I

O NAUČNOM METODU AKADEMIKA RADONIĆA

Puka, naroda, seljaka, građanstva, prostih vojnika, kao povijesnoga faktora — u raspravi dra Radonića gotovo i nema.² Za ovog historičara isto tako ne postoje klase, ni njihovi predstavnici, ni klasne, ekonomske suprotnosti, ni društvene borbe.

¹ Prikazano na I. skupu Odeljenja društvenih nauka 16. marta 1948. god. — Glas Srpske Akademije Nauka CXCIH, Odeljenje društvenih nauka 96, Beograd 1949., strana 141—243.

² Gotovo sav Radonićev »historijski svijet« sačinjavaju: dva cara, jedna nadvojvotkinja sa svojim mužem i dva-tri princa, po jedan: knez, ban i patrijarh, nekoliko vladika i jedan dvorski kapelan, pet-šest ministara, desetak generala i jedan »lakomisleni« pukovnik (poljski revolucionar), dva tri grofa i tri četiri barona s nekolicinom običnih plemića, jedna grofica i jedan »nestalan« smušenjak (patrijarhov protivnik Stratimirović) i, sasvim u pozadini, neki mutni »inteligentni redovi« — to su uglavnom, Radonićevi nosioci svega revolucionarnog zbivanja iz godine 1848/49, glavni i tako reći jedini junaci četrdesetosmaške drame.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA II

1 9 4 9

BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

Z A G R E B

Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske

Za nakladnika Dr. *Edo Musić*

Naklada 3.500 primjeraka

26 štampanih araka

Tiskanje dovršeno 8. I. 1950

u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske

Zagreb, Frankopanska 26

45137